

Suomen yliopistokirjastojen verkoston (FUN) asiantuntijalausunto

HE 43/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja sähköisen viestinnän palveluista annetun lain muuttamisesta

Suomen yliopistokirjastojen verkosto (FUN) kiittää mahdollisuudesta antaa hallituksen esityksestä asiantuntijalausunto ja haluaa lausua seuraavaa:

Tiedonlouhinnasta

FUN pitää tiedonlouhintaa erittäin tärkeänä osana tekijänoikeuslain uudistamista. FUN pitää myönteisenä sitä, että tiedonlouhinta tieteelliseen tarkoitukseen mahdollistetaan lainsäädännössä ja että kappaleiden valmistaminen tieteellistä tutkimuskäyttöä varten suljetaan uudella lain rajoitussäännöksellä selkeästi tekijän yksinoikeuden ulkopuolelle.

Laki on tärkeää muotoilla niin, ettei siitä aiheudu esteitä tai haittaa tutkimuksen tekemiselle. Tiedonlouhintaa tieteelliseen tarkoitukseen ei saa estää tai rajoittaa sopimuksin tai teknisin keinoin.

Lakiin on edelleen jäämässä säännös (16b§), joka rajoittaa tieteellisten kirjastojen mahdollisuuksia välittää kulttuuriaineistolain nojalla luovutettua ns. vapaakappaleaineistoa sekä sulkee pois mahdollisuuden valmistaa siitä kappaleita. Kun 13 b § sen kuitenkin sallii, tämä luo epävarmuutta siitä, miten uusia säännöksiä tulisi soveltaa. FUN toivookin, että eduskuntakäsittelyn aikana oikeustilannetta selkeytetään siten, että myös kulttuuriaineistolain nojalla luovutettujen aineistojen tieteellinen tutkimuskäyttö voidaan mahdollistaa direktiivin edellyttämällä tavalla.

Lainkohta 13 b § vaatii lisäksi vielä täsmentämistä niin, että siinä otetaan huomioon myös kotimaisten julkaisujen ja verkkoarkistojen käyttö tutkimukselliset tarpeet mahdollistaen. Tiedonlouhinnan mahdollistaminen laissa tutkijoille organisaatioiden lisäksi, riippumatta tutkijan rahoitus- tai työllisyystilanteesta, on tärkeää ja tukee suomalaisen tieteen ja yhteiskunnan edistystä.

E-kirjojen lainauskorvauksista

Sähköisten kirjojen (e-kirjojen) hankinta ja käyttö on osin muodostunut ongelmalliseksi yliopistokirjastoissa. Tiettyjen kaupallisten kustantajien osalta on havaittavissa, että ne tarjoavat sähköisiä kurssikirjoja opiskelijoille, mutta eivät kirjastoille. Lisäksi kurssikirjojen lisenssit ovat monesti erittäin kalliita suhteessa vastaaviin painettuihin teoksiin ja ne asettavat tiukat rajat e-kirjojen käytölle. Näin kurssikirjojen eri ilmiäiset vaikuttavat vahvasti niiden kustannuksiin ja käyttömahdollisuuksiin.

Olisikin pohdittava, voisiko kirjastojen kirjalainat katsoa julkisen palvelun toiminnaksi siten, että kirjat olisivat kaikkien kirjaston asiakkaiden käytettävissä samalla tavoin sen ilmiäisusta riippumatta. Lainauskorvauksen ulottaminen e-kirjoihin tukee tätä ajatusmallia, ja samoin digitaalisten palvelujen kehittämistä tekijöiden kannalta oikeudenmukaisiin ehdoin.

E-kirjojen käyttö painettujen tavoin olisi tärkeää myös kahdesta muusta syystä: Digivisio 2030 -hankkeessa tavoitellaan mallia, jossa opiskelijat voisivat varsin vapaasti valita kurseja eri yliopistoista. Nykyiset lisenssisopimukset eivät anna yliopistokirjastolle mahdollisuutta antaa sähköisiä kurssikirjoja käyttöön toisen yliopiston opiskelijalle. Sopimusten laajentaminen taas tulisi lisäämään kirjastojen kustannuksia merkittävästi.

Kaukopalvelutoiminta on ollut tärkeää kansallisen tietohuollon kannalta. Se on myös osaltaan mahdollistanut kansalaisten yhdenvertaisen pääsyn tietoon. Tiedon sisältävä formaatti ei saa olla este tiedonvälitykselle ja tiedonsaannille. E-lainakorvauksilla voidaan taata tekijänoikeustulot tekijöille ja kirjastojen taloudellista toimintaa voidaan tehostaa, kun jokaisen kirjaston ei tarvitse hankkia kaikkea omiin kokoelmiinsa.

Digitalisoituminen on muuttanut kirjallisuuden tarjoamista ja lainaamisen tapoja. Kirjan kansikuvan ja takakannessa olevan markkinointitekstin käyttö kirjastojen digitaalisissa aineistoluetteloissa ja verkkopalveluissa tulisi ottaa tekijänoikeuspoikkeamien piiriin. Kirjojen varaaminen kirjastojen verkkopalveluissa vaatii, että asiakkaan on voitava tarkastella kantta ja takatekstiä samoin kuin fyysisesti kirjastossa asioidessaan. Kirjastoilla tulisi olla oikeus käyttää sähköisissä aineistoluetteloissaan kirjallisuutta vinkkaavissa palveluissaan kirjojen kansikuvia ja takakannen markkinointitekstejä ilman erillisiä lupia tai korvauksia.

Rinnakkaistallentamisoikeudesta

Hallituksen esityksestä on poistettu VN/2245/2020 esityksessä olleet tiedeyhteisön kannalta oleelliset tutkijoiden julkaisuoikeuksia ja pitkäaikaistallennusta koskevat kohdat. FUN ymmärtää ne perusteet, minkä vuoksi rinnakkaistallentamisoikeus on siirretty erilliseen valmisteluun, mutta FUN pitää poistoa vakavana puutteena. Haluamme ilmaista huolestamme siitä, että lainsäädäntömme ei turvaa tutkijoille lain nojalla oikeutta rinnakkaistallentaa tieteellistä julkaisuaan tutkimusorganisaationsa ylläpitämään julkaisuarkistoon. Merkittävät tutkimusrahoittajat edellyttävät nykyisin rahoittamansa tutkimuksen tuloksena syntyneiden tieteellisten julkaisujen välitöntä avoimuutta. Esimerkiksi EU:n uudessa Horizon Europe -ohjelmassa julkaiseminen pelkästään Open Access julkaisukanavassa ei täytä ohjelman ehtoja, vaan tiedejulkaisut on aina talletettava myös luotettavaan julkaisuarkistoon (trusted repositories).

Rinnakkaistallennuksen sallimisella varmistetaan tasaveroinen ja vapaa pääsy tutkittuun tietoon sekä tutkijoiden oikeus omiin tutkimusjulkaisuihinsa. Kotimaiset tutkimusorganisaatiot ovat jo sitoutuneet kaikkien tutkimusjulkaisuiden avoimeen saatavuuteen (ks. Tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden suositukset tutkimusorganisaatioille, <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995367>).

Useat merkittävät kansalliset ja kansainväliset tutkimusrahoittajat hyväksyvät yhdeksi avoimen julkaisemisen toteuttamisen muodoksi rinnakkaistallennuksen. Enemmistö tieteellisistä artikkeleista julkaistaan suurten kansainvälisten, kaupallisten kustantajien lehdissä. Nämä tieteelliset lehdet ovat suurelle yleisölle maksumuurin takana. Suomalaisille korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille näiden lehtien tilaaminen sekä artikkelimaksujen (APC-maksut) maksaminen merkitsee kymmenien miljoonien eurojen kustannuksia vuodessa. On myös nurinkurista, että tutkijat luovuttavat julkaisunsa oikeudet kustantajalle ilman korvausta, mutta he eivät saa rinnakkaistallentaa omaa julkaisuaan vapaasti saavutettaviin julkaisuarkistoihin muutoin kuin

maksamalla siitä tai noudattamalla kustantajien määrittämiä mielivaltaisia embargoaikoja. Rinnakkaistallentamisen lainsäädännöllä turvaaminen parantaisi myös tekijänoikeuksia.

Mikäli tieteellisten julkaisuiden avoimuutta ei voida Suomessa toteuttaa kattavasti, kotimaisten tutkimusorganisaatioiden tutkimuksen rahoituksen saaminen vaarantuu jatkossa. Lisäksi tutkimusorganisaatioiden julkaisuarkistoilla on erittäin tärkeä rooli takaamassa pitkäaikaissaatavuus julkisin varoin tuotettuun tutkittuun tietoon mahdollistaessaan kaikille avoimen pääsyn tutkimusjulkaisuihin riippumatta siitä, miten alkuperäinen julkaisukanava ylläpitää arkistojaan. Jotta voisimme edistää mahdollisimman kattavasti eri tieteenalojen avoimuutta, olisi myös tarpeen, että kansallisessa jatkokehittämisessä kiinnitettäisiin erityistä huomiota myös tieteellisten monografioiden avoimuuden varmistamiseen. Monografioiden merkitys erityisesti humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla on suuri.

FUN haluaa nostaa esiin myös yliopistojen lakisääteiset tehtävät (Yliopistolaki 558/2009): "Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, – – Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee – – edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta." Mainittuun lakiin viitaten rinnakkaistallennus on tärkeä osa yliopistoille asetettujen tehtävien saavuttamisessa ja avoimen tieteen edistämässä: rinnakkaistallennuksen tavoitteita ovat muun muassa tutkimustulosten vaikuttavuuden, tasa-arvon ja vapaan tutkimuksen edistäminen. Lisäksi Digivision 2030 ensimmäisessä vaiheessa nojataan erityisesti avoimiin aineistoihin, minkä vuoksi rinnakkaistallennusoikeuden sisällyttäminen lakiin viipymättä on tärkeää myös Suomen Digivision tavoitteiden toteuttamiselle.

FUN haluaa korostaa, että lakiuudistuksen toinen vaihe tulee toteuttaa viipymättä tai sisällyttää lakiin jo tässä vaiheessa vertaisarvioitujen artikkelien välitön ja avoin rinnakkaistallennusoikeus. On tärkeää myös varmistaa, että tekijällä säilyy oikeus vapaasti valita avoimen tieteen periaatteiden mukainen lisenssi artikkelilleen. Uudistusta ei voi siirtää vuosilla eteenpäin, vaan sen valmistelu ja toteuttaminen on aloitettava välittömästi, ettei Suomi jää edelleen jälkeen kansainvälisestä kehityksestä ja edistyksestä. Rinnakkaistallennusoikeuden viivästyttäminen on merkittävä haitta paitsi kotimaisen tutkimuksen näkyvyydelle ja vaikuttavuudelle, niin myös kansallisten ja kansainvälisten tutkimusrahoittajien vaatimusten täyttämiseksi.

Lopuksi

FUN yhtyy Yleisten kirjastojen neuvoston kannanottoon: Nykyinen tekijänoikeuslaki ottaa huonosti huomioon sähköisten järjestelmien, etänä toteutettavan väestötason kirjastotoiminnan tai valtakunnallisten digitaalisten palvelujen yhteistuotannon tarpeet. Myös FUN, kuten Yleisten kirjastojen neuvosto, katsoo, että lakiuudistuksen toisessa vaiheessa tulee pyrkiä kansallisen tason ratkaisuihin lupakäytännöissä tai poikkeamissa, joita kirjastolain mukaisten tehtävien hoito vaatii.

Ari Muhonen
Kirjastonjohtaja, puheenjohtaja
FUN Suomen yliopistokirjastojen verkosto